

A.A.Eyvazov

i.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

ORCID 0009-0001-4975-3404

a.eyvazov79@gmail.com

F.A.El-oğlu

magistrant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

ORCID 0009-0004-5604-3509

fidaneloglu1@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 04.04.2025

The article was created by editorial board on 04.04.2025

Статья принята к печати 04.04.2025

BEYNƏLXALQ ÖDƏNİŞ SİSTEMLƏRİNDƏ MİLLİ VALYUTANIN TƏTBİQİ: ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ MƏHDUDİYYƏTLƏR

Xülasə

Məqalədə milli valyutanın beynəlxalq ödəniş sistemlərində istifadəsindəki məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması yollarına toxunulmuşdur. Məqalə çərçivəsində valyutanın bazarlarında yaranan qeyri-müəyyənliyin və risklərin idarə olunması üçün hedcinq (hedging) və valyuta svopları (currency swaps) kimi müasir maliyyə alətlərinin tərbiqinin zəruriliyi vurğulanır. Eyni zamanda, müxtəlif ölkələrin təcrübələrinin müqayisəli təhlil edilərək siyasət formalaşdırılmasında istifadəsinin faydaları qeyd edilir. Azərbaycan və region ölkələri üçün fərdi strategiyaların hazırlanmasının vacibliyi vurğulanır. Rəqəmsal valyutaların beynəlxalq ticarətdə tətbiqi perspektivləri qiymətləndirilərək, xüsusilə Mərkəzi Bankların rəqəmsal valyutaları (CBDC) vasitəsilə şəffaflığın və əməliyyat effektivliyinin artırılması imkanlarına diqqət çəkilir. Beləliklə, qeyd edilmiş məlumatlar məqalənin praktiki əhəmiyyətini artırır və mövcud çətinliklərin həllində konkret, tətbiq edilə bilən tövsiyələr təklif edir.

Açar sözlər: milli valyuta, beynəlxalq ödəniş sistemləri, iqtisadi sabitlik, valyuta riskləri, xarici ticarət.

GİRİŞ

Qloballaşmanın sürətlənməsi və beynəlxalq ticarət əlaqələrinin intensivləşməsi ölkələrin milli valyutalarının beynəlxalq ödəniş sistemlərində istifadəsini gündəmə gətirmişdir. Müasir dövrdə ölkələrin iqtisadi sabitliyi və milli suverenliyi maliyyə sistemlərinin effektiv fəaliyyətindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Milli valyutanın beynəlxalq əməliyyatlarda istifadəsi bir tərəfdən ölkələrin iqtisadi müstəqilliyini və maliyyə təhlükəsizliyini gücləndirərkən, digər tərəfdən müəyyən valyuta riskləri və likvidlik problemləri kimi çətinliklər də yaradır. Bu məqalədə milli valyutanın beynəlxalq ödəniş sistemlərində istifadə edilməsinin iqtisadi faydaları və potensial riskləri müxtəlif ölkələrin təcrübələri əsasında müqayisəli təhlil edilir. Araşdırmanın əsas məqsədi, milli valyutadan istifadənin iqtisadi təsirlərini dərinlən təhlil etmək, mövcud problemləri aşkarlamaq, və bu problemlərin həllinə dair praktik tövsiyələr təqdim etməkdir. Eyni zamanda, rəqəmsal valyutaların sürətli inkişafı fonunda milli valyutaların beynəlxalq maliyyə sistemlərində istifadəsi perspektivlərinin araşdırılması bu işin aktuallığını daha da artırır.

ƏSAS HİSSƏ

Beynəlxalq ödəniş sistemləri global iqtisadi münasibətlərin təşkili və maliyyə axınlarının idarə edilməsi üçün mərkəzi rol oynayır. Bu sistemlər vasitəsilə müxtəlif ölkələrin bankları və maliyyə qurumları arasında sürətli, təhlükəsiz və effektiv ödənişlər həyata keçirilir. Bildiyimiz kimi, əsas beynəlxalq ödəniş sistemlərindən biri SWIFT-dir. 1973-cü ildə yaradılmış bu sistem hazırda 200-dən çox ölkədə 11000-dən artıq maliyyə qurumunu birləşdirir və banklar arasında maliyyə mesajlarının təhlükəsiz ötürülməsini təmin edir. SWIFT birbaşa ödəniş həyata keçirməyə də, maliyyə

əməliyyatlarının təşkili üçün kritik informasiya platforması rolunu oynayır. Avropa Birliyinin SEPA adlı sistem fəaliyyəti göstərir ki, bu da avro ilə ödənişlərin standartlaşdırmasını və ölkələrarası sərhədləri aradan qaldırmaqla daha sürətli və ucuz köçürmələrin icrasını təmin edir. ABŞ -da yerləşən CHIPS isə əsasən ABŞ dolları ilə həyata keçirilən ödənişlərin idarə edilməsi üçün nəzərdə tutulub. Gündəlik milyardlarla dolların ötürülməsini təmin edən bu sistem, xüsusilə beynəlxalq ticarət və investisiya əməliyyatlarında mühüm rol oynayır.

Bir ölkənin iqtisadiyyatı strateji olaraq valyutasının xarici bazarlarda və ödəniş sistemlərində istifadəsindən asılıdır. Ölkənin beynəlxalq iqtisadi sistemdə mövqeyini gücləndirmək, milli valyutanın dəyərini qorumaq və qiymətləndirmək üçün bu strategiyanın həyata keçirilməsi çox vacibdir. Milli valyuta beynəlxalq ticarətdə geniş istifadə olunsa da, onun bir çox siyasi və iqtisadi faydaları ilə yanaşı müəyyən çətinlikləri də vardır.

İlk növbədə, siyasətin iqtisadi faydalarını nəzərdən keçirək. Əsas faydalar arasında xarici valyutalara olan asılılığın azaldılması, beynəlxalq ticarət üçün perspektivlərin genişləndirilməsi, pul siyasətini həyata keçirmək üçün müstəqilliyə malik olmaq və yerli istehsalın təşviqini nümunə gətirmək mümkündür. Ölkənin iqtisadi müstəqilliyi milli valyutanın geniş istifadəsi ilə möhkəmlənir ki, bu da onun xarici iqtisadi şoklara qarşı dayanıqlığını artırır. Bundan əlavə, o, dövlətə daha çevik və müstəqil makroiqtisadi siyasət qərarlar qəbul etməyə imkan verir.

Milli valyutanın dünya miqyasında istifadəsi bütün iqtisadi sistemlərdə olduğu kimi bir sıra qarşılıqlı nəticələrə malikdir və bu təsirlər mürəkkəb iqtisadi prosedurların bir hissəsi kimi qiymətləndirilir. Bu strategiya ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini yaxşılaşdırsa da, global bazarlarla inteqrasiyanı çətinləşdirə bilər. Nəticədə bu prosedurların hərtərəfli araşdırılması onların milli iqtisadiyyata təsirini daha dərinlən dərk etməyə imkan verir (N.Ə.Ələkbərli, Bakı; 2020).

Milli valyutaya metodik və mütərəqqi keçid siyasəti ilə ölkələrin xarici valyutalardan asılılığı azala bilər. Bu prosedurun düzgün icrası xarici valyutaya tələbin azalması və daxili bazarda aktivliyin artması ilə nəticələnir. Xarici valyutanın təsirinin azaldılması yerli istehsalçıları öz əməliyyatlarını genişləndirməyə həvəsləndirir və sağlam rəqabət mühiti yaradır. İnnovativ texnologiyalardan istifadə və istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi rəqabətin artması ilə stimullaşdırılır. Bundan əlavə, yerli istehsalın gücləndirilməsi idxaldan daha az asılı olmağı asanlaşdırır və ixracata yönəlmiş sənayelərin böyüməsini təşviq edir. Beləliklə, ölkə iqtisadiyyatının istehsal gücü artdıqca yeni iş yerlərinin açılmasına ehtiyac yaranır. Beləliklə, ixtisaslı işçi qüvvəsinin formalaşdırılması, peşəkar kadrların hazırlanması və qabaqcıl texnologiyaların istehsal prosesinə daxil edilməsi fonunda əmək bazarında işçilərə artan tələbatı nəzərə alaraq çox vacibdir.

Milli valyutanın istifadəsinin stimullaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki maliyyə ehtiyatlarının səmərəli idarə edilməsi dövlətin maliyyə siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Ölkə valyutasından geniş istifadə olunduqda o, beynəlxalq ticarətdə, xüsusilə, idxal-ixrac əməliyyatlarında valyuta risklərini azaldır və valyuta nəzarətinin daha effektiv həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Bundan əlavə, bu prosedurla ölkənin öz pul siyasətini yaratmaq və həyata keçirmək imkanları artır. Mərkəzi bankın pul siyasətini uğurla həyata keçirilməsi üçün milli valyutaya əsaslanan tənzimləmə alətləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, Mərkəzi Bank dövrüyyədə xarici valyutaların üstünlük təşkil etməsi səbəbindən pul siyasəti alətlərindən tam istifadə edə bilməyə bilər. Lakin milli valyutadan geniş istifadə edildiyi zaman tənzimləyici qurumların inflyasiyaya nəzarət etmək, faiz dərəcələrini dəyişdirmək və maliyyə sabitliyini qorumaq üçün daha çox imkanları mövcud olur. Bütün bu iqtisadi fəaliyyətlər sonradan ölkənin makroiqtisadi sabitliyinə və uzunmüddətli inkişaf planlarına müsbət təsir göstərir. Büdcə planlaşdırılmasının səmərəli icrası əsas maliyyə sektorunun tənzimlənməsi ilə müəyyən edilir ki, bu da sosial infrastrukturun inkişafına və əhəlinin ümumi həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasına zəmanət verə bilər. Uğurlu sosial-iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi və proqramın planlı şəkildə həyata keçirilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır (Zakir.E., İmrani.Z., və Jafarov.S., 2022; s.50-52).

Beynəlxalq ticarətdə geniş istifadə olunmazdan əvvəl, ilk növbədə, ticarət tərəfdaşlarının milli valyutaya inamı bərqərar edilməlidir. Tərəflər arasında bu etimadın yaradılması və ticarət əlaqələrinə marağını artırmaq üçün sağlam və ardıcıl iqtisadi siyasətin tətbiqi zəruridir. Bu strategiya effektiv olarsa, ticarət tərəfdaşları status-kvo ilə kifayətlənməkdənsə, uzunmüddətli, çoxtərəfli əməkdaşlıq

perspektivlərini qiymətləndirməyə çalışacaqlar. Çünki iqtisadi sabitliyin və davamlı inkişafın əsas göstəricilərindən biri möhkəm və sabit milli valyutadır. Şübhəsiz ki, hər bir ölkə beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə etibarlı və güclü tərəfdaşlarla işləmək istəyir.

Dövriyyədə olan milli valyutanın geniş istifadəsi sayəsində yerli istehsalçılar qlobal bazarlarda rəqabət aparmaq üçün daha yaxşı təchiz olunublar. Kommersiya prosedurlarının daha proqnozlaşdırıla bilən və təhlükəsiz şəraitdə həyata keçirilməsi iqtisadi sabitliyin gücləndirilməsi ilə mümkün olur ki, bu da əsasən milli valyutanın istifadəsini təşviq etməklə əldə edilir. Beynəlxalq ticarətdə milli valyutanın istifadəsi təkcə iqtisadi asılılığı azaltmır, həm də ölkənin xarici təsirlərə qarşı dayanıqlığını artırır və qərar qəbul edənlərə daha çox azadlıq verir. Bu siyasət eyni zamanda yerli istehsalın artmasına, ixrac potensialının artmasına, maliyyə resurslarından səmərəli istifadəyə şərait yaradır (T.Karataş ve Duman.M., 2023; s.45-50).

Uzunmüddətli və dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsi və maliyyə sabitliyinin qorunması da bu cür təhlükələri erkən aşkarlamağa və onların aradan qaldırılması üçün müvafiq tədbirlər görməyə imkan verir. Bu vəziyyətdə milli valyutadan istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki o, beynəlxalq iqtisadi qarşılıqlı fəaliyyətlərdə xaricdə əməliyyatlar milli valyutada həyata keçirilən zaman məzənnə sabitliyi qorumağa kömək edir, milli valyutanın istifadəsi xarici valyutaların istifadəsi ilə müqayisədə əməliyyatları daha sabit edir, bu da əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb ola bilər. Bu, xarici puldan asılılığın davamlı azalmasına və iqtisadi proqnozlaşdırma qabiliyyətinin artmasına gətirib çıxarır. Beynəlxalq ticarət və maliyyə əməliyyatlarının planlaşdırılması əvvəllər qeyd edildiyi kimi, valyuta məzənnəsi sabit olduqda daha dəqiq və uğurla həyata keçirilə bilər.

Beynəlxalq ödəniş sistemlərində milli valyutadan istifadənin əməliyyat səmərəliliyinin və şəffaflığının artırılması kimi böyük üstünlükləri var. Xarici valyutalardan istifadə ilə bağlı yaranan problemlər əlavə əməliyyat haqlarının inkişafından kənara çıxır; müxtəlif prosedurların icrası da əlavə vaxt itkisi ilə nəticələnə bilər. Bu mənada xarici ödənişlər üçün yerli valyutadan istifadə əməliyyatı daha tez və qənaətlə başa çatdırmağa imkan verir. Ödəniş üsulları sadələşdirildikdə və icra müddətləri qısaldıldıqda, təsərrüfat subyektlərinin likvidliyinin idarə edilməsi də təkmilləşdirilir və ticarət əməliyyatları daha səmərəli olur. Beləliklə, ölkə öz valyutasından istifadə etməklə iqtisadi proseslərdən daha çox qazanc əldə edə və qlobal maliyyə sistemində iştirakını artırma bilər.

Beynəlxalq ödəniş sistemlərində milli valyutadan istifadənin bir çox üstünlükləri olsa da, müəyyən çətinliklər və məhdudiyyətlər də mövcuddur. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, milli valyutanın dəyərində birbaşa iqtisadi mülahizələr təsir edir. İqtisadi dəyişənlərdən asılı olaraq, bir ölkənin milli valyutası beynəlxalq bazarlarda istifadə edildikdə birbaşa və ya ucuzlaşa bilər. Bu iqtisadi göstəricilər makroiqtisadi sabitlik, ÜDM artımı, işsizlik səviyyəsi və inflyasiya səviyyəsi daxil olmaqla əsas elementlərdən ibarətdir. Valyuta məzənnəsindəki qeyri-sabitlik əvvəllər sadalanan dəyişən elementlərin təsiri nəticəsində görünə bilər ki, bu da həm daxili, həm də beynəlxalq bazarlarda müəyyən çətinliklər yaradır (Yalçıntaş.S. ve Duman.M., 2023; s.33-35).

Valyuta məzənnələri dəyişdikdə bir ölkənin öz valyutasından istifadə edərkən beynəlxalq ticarət fəaliyyətini həyata keçirməsi son dərəcə çətin ola bilər. Konkret olaraq, idxaldan asılı dövlətlər məzənnə dəyişikliyi nəticəsində daha çox narahat ola və öz valyutalarına inamını itirə bilər. Bu həm daxili bazara, həm də ixrac sənayesinə mənfi təsir göstərir. Buna görə də, valyuta dəyişkənliyi ixrac üçün nəzərdə tutulan malların istehsalının maya dəyərini artırır və bu da məhsulun qiymətini artırır. Bu vəziyyət nəticəsində daxili bazar yerli istehsalçılar üçün rəqabət qabiliyyətini itirə bilər.

Valyuta qeyri-sabitliyi ilə əlaqədar xarici investorların və beynəlxalq ticarət tərəfdaşlarının milli valyutaya inamının azalması da digər mühüm cəhətdir. Bu inamsızlıq nəticəsində xarici investisiya axını azala və iqtisadi artıma mane ola bilər. Siyasi dalğalanmalar iqtisadi qeyri-sabitlik, artan işsizlik və sürətli inflyasiya nəticəsində də yarana bilər. Nəticədə, milli valyutanın beynəlxalq ödəniş sistemlərində səmərəli istifadəsinin əsas şərtlərindən biri həm monetar, həm də iqtisadi sabitliyin qorunub saxlanmasıdır (Yalçıntaş.S ve Duman.M., 2023; 25-30).

Milli valyutanın qlobal iqtisadiyyatdakı çətinlikləri təkcə iqtisadi mülahizələrlə bağlı deyil. Bu proses həmçinin beynəlxalq iqtisadi tendensiyalar, hərbi müharibələr, siyasi iğtişaşlar və ölkələr arasında diplomatik əlaqələrin statusu da daxil olmaqla elementlərdən əhəmiyyətli dərəcədə təsirlənə bilər. Milli valyutaların beynəlxalq ödəniş sistemlərində tətbiqi ilə bağlı müxtəlif ölkələrin təcrübələri

bu prosesin üstünlüklərini və çətinliklərini daha yaxşı başa düşmək üçün əhəmiyyətli nümunələr təqdim edir. Çin yuanı son illərdə beynəlxalq ödəniş sistemlərində getdikcə daha çox istifadə olunur. Çin hökuməti yuanın qlobal miqyasda tətbiqini genişləndirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirib. Yuanın beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən rezerv valyuta kimi tanınması, rəqəmsal yuan layihəsinin inkişaf etdirilməsi və regional ticarət müqavilələrinin bağlanması bu tədbirlər arasındadır [5]. 2016-cı ildə İMF yuanı xüsusi çəkmə hüququ səbəbindən rezerv valyuta kimi tanıdı ki, bu da onun qlobal maliyyə sistemindəki statusunu yüksəltdi. Çin, həmçinin rəqəmsal yuan vasitəsilə ödənişlərin daha sürətli və təhlükəsiz olmasını təmin etməyə çalışır. Bundan əlavə, Asiya və Afrika ölkələri ilə yuanla ticarət müqavilələri bağlayaraq ABŞ dollarından asılılığı azaltmaq məqsədi güdür. Bu tədbirlər nəticəsində yuan dünyanın ən çox istifadə olunan valyutalarından birinə çevrilib və qlobal ödəniş sistemlərində əhəmiyyətli rol oynayır [4].

Rusiya, 2022-ci ildə başlayan beynəlxalq sanksiyalar nəticəsində SWIFT sistemindən kənarlaşdırıldıqdan sonra alternativ yollar axtarmağa məcbur oldu. Bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün Rusiya hökuməti SPFS adlı milli ödəniş sistemini inkişaf etdirdi. Bu sistem Rusiya bankları arasında maliyyə mesajlarının ötürülməsini təmin edir və SWIFT-ə alternativ olaraq nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, Rusiya, Çin, Hindistan və digər ölkələrlə rubl və ya tərəfdaş ölkələrin milli valyutaları ilə ticarət aparmağa başlayıb ki, bu da ABŞ dollarına olan asılılığı azaldır. Eyni zamanda, Rusiya beynəlxalq ödənişlərdə kriptovalyutalardan istifadə imkanlarını araşdırır. Bütün bu tədbirlər Rusiyanın beynəlxalq sanksiyalara qarşı müqavimət göstərməsinə kömək etsə də, rublun qlobal miqyasda tətbiqi hələ də məhduddur (N.Hacıevliyagil. və Zekayi Kaya., 2024).

Kiçik ölkələr də milli valyutalarının beynəlxalq sistemlərdə tətbiqi ilə bağlı uğurlu təcrübələrə malikdirlər. İsveçrə və Sinqapur kimi ölkələr milli valyutalarının qlobal miqyasda istifadəsini müxtəlif yollarla təşviq edirlər. İsveçrə frankı sabitliyi və etibarlılığı ilə tanınır və beynəlxalq investorlar üçün "sığınacaq valyuta" hesab edilir. İsveçrə, maliyyə sisteminin şəffaflığı və qanunvericiliyin etibarlılığı sayəsində frankın qlobal miqyasda istifadəsini təmin edir. Digər tərəfdən, Sinqapur regional ticarət və maliyyə mərkəzi kimi tanınır və Sinqapur dolları Asiya regionunda geniş istifadə olunur. Sinqapur hökuməti rəqəmsal ödəniş sistemlərinin inkişafına investisiya edərək milli valyutanın tətbiqini genişləndirir. Bu ölkələr milli valyutalarının qlobal miqyasda tətbiqini müvəffəqiyyətlə həyata keçirərək digər ölkələr üçün nümunə təşkil edirlər (İmrani.Z. və Jafarov.S., Bakı; 2023, s.231-232).

Milli valyutaların beynəlxalq ödəniş sistemlərində tətbiqi ilə bağlı müxtəlif ölkələrin təcrübələri göstərir ki, bu proses texnoloji inkişaf, siyasi-ictimai sabitlik və beynəlxalq tərəflərin etimadının qazanılması kimi amillərdən asılıdır. Çin, Rusiya, İsveçrə, və Sinqapur kimi ölkələrin təcrübələri göstərir ki, hər bir ölkə öz şəraitinə uyğun strategiyalar hazırlayaraq milli valyutasının qlobal miqyasda tətbiqini təşviq edə bilər. Bu, uzunmüddətli strategiya və koordinasiya tələb edən bir prosesdir və uğurlu olmaq üçün ölkələr beynəlxalq maliyyə sisteminin tələblərinə uyğun hərəkət etməlidirlər.

Beynəlxalq ödəniş sistemlərində milli valyutaların tətbiqi, müasir dövrün texnoloji inkişafı və regional integrasiya prosesləri ilə sıx əlaqəlidir. Rəqəmsal valyutaların yüksəlişi, regional ödəniş sistemlərinin inkişafı və milli valyutaların beynəlxalq sistemlərə integrasiyası bu tendensiyaaların mərkəzində dayanır (Özdemir.V. və Yavuz.H.B., 2021; s.67-68).

Son illərdə mərkəzi bankların rəqəmsal valyutaları (CBDC) maliyyə sistemində önəmli bir yenilik olaraq çıxış edib. Çin, rəqəmsal yuan layihəsi ilə bu sahədə qabaqcıl rol oynayır, həm daxili istifadə də, həm də beynəlxalq ticarətdə bu valyutadan geniş şəkildə faydalanılır. Avropa İttifaqı da rəqəmsal avro üzərində çalışır, bu isə ödənişlərin daha sürətli və təhlükəsiz həyata keçirilməsini təmin edəcək. ABŞ, İngiltərə və Hindistan kimi digər ölkələr də öz rəqəmsal valyuta layihələrini inkişaf etdirirlər. Bu yeniliklər milli valyutaların beynəlxalq ödəniş sistemlərində istifadə edilməsini daha da asanlaşdırır.

Eyni zamanda, regional ödəniş sistemlərinin inkişafı da mühüm bir tendensiya olaraq qarşımıza çıxır. Avrasiya İqtisadi Birliyi (EAEU) və Afrika Kontinental Sərbəst Ticarət Sahəsi (ACFTA) kimi regional birliklər, öz milli valyutalarının ticarət əməliyyatlarında istifadə edilməsini təşviq edir. Asiya ölkələri də regional ödəniş sistemləri vasitəsilə milli valyutaların daha geniş miqyasda tətbiqini

dəstəkləyirlər. Bu sistemlər, həm regional ticarəti asanlaşdırır, həm də ABŞ dollarından asılılığı azaltmağa kömək edir (Özdemir.V. və Yavuz.H.B., 2021; s.69).

Ölkə valyutasının beynəlxalq ödəniş sistemlərinə əlavə edilməsi prosesi istər -istəməz bir sıra çətinliklərlə üzləşəcək. Əsas məsələ bu məhdudiyyətləri qabaqlamaq və bu cür təhlükələri azaltmaq üçün möhkəm, uyğunlaşa bilən iqtisadi çərçivə yaratmaqdır. Buna Nail olmaq üçün qlobal ticarət və maliyyə fəaliyyətinin fasiləsiz fəaliyyətini təmin edən səmərəli nəzarət sistemlərinin hazırlanması vacibdir. Bundan əlavə, mövcud tənzimləyici qurumların vəzifələri araşdırılmalı, lazım gələrsə, yeni tənzimləyici qurumlar yaradılmalıdır. Məhdudiyyətləri tamamilə aradan qaldırmaq mümkün olmasa da, onların təsirini azaltmaq olar. Bu, təhlükələrin hərtərəfli araşdırılmasını, elmi əsaslı qiymətləndirmələri və uğurlu strategiyaların uzunmüddətli işlənməsini təmin edir.

NƏTİCƏ

Milli valyutanın beynəlxalq ödəniş sistemlərində istifadəsinin effektivliyini artırmaq üçün yaranan məhdudiyyətlərə qarşı praktik və metodik həll yollarının tətbiqi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Konkret olaraq, valyuta bazarlarında yaranan qeyri-sabitliyin mənfi təsirlərini azaltmaq məqsədilə hedcinq (hedging) alətlərinin və valyuta svoplarının (currency swaps) daha geniş tətbiqi faydalı olar. Bu mexanizmlər müəssisə valyuta risklərini daha yaxşı idarə etməyə imkan verərək iqtisadi sabitliyi artırır və investorların etimadını möhkəmləndirir.

Müxtəlif ölkələrin təcrübələrini müqayisəli şəkildə araşdırmaq və sisteməlik cədvəllərlə təqdim etmək, siyasət qərarları üçün daha dəqiq strategiyalar formalaşdırmağa şərait yaradır. Eyni zamanda, Azərbaycan və region ölkələri üçün xüsusi hazırlanmış strategiyalar hazırlanmalı və milli iqtisadiyyatların xüsusiyyətinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Bundan əlavə, rəqəmsal valyutaların beynəlxalq ticarətdə rolunu gücləndirmək üçün milli rəqəmsal valyutalardan (CBDC) inkişafına və tətbiqinə prioritet verilməlidir. Mərkəzi Bankların rəqəmsal valyutaları maliyyə əməliyyatlarının şəffaflığını artırmaqla yanaşı, beynəlxalq maliyyə əməliyyatlarının səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldə bilər. Bu texnoloji həllərin tətbiqi həm yerli, həm də beynəlxalq investorlar üçün daha təhlükəsiz və etibarlı maliyyə mühiti təmin edəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası məlumatlarına əsasən.
<https://www.cbar.az/page-680/digital-payment-strategy>
2. Çin və Rusiya ticarətdə ulusal para birimi istifadəsini gücləndirir, Haziran 28, 2021.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-cin-ile-ticarete-ulusal-para-birimi-kullanimi-giderek-gucleniyor/2287674>
3. Çin və Rusiya`dan qarşılıqlı ticarətdə ulusal para istifadəsini artırması, Şubat 4, 2022.
<https://halktv.com.tr/dunya/cin-ve-rusyadan-karsilikli-ticarete-ulusal-para-kullanimi-anlasmasi-663076h>
4. N.Ə.Əkbərli, "Müəssisələrin rəqəbat qabiliyyətinin artırılmasının maliyyə üsulları", Bakı, 2020.
5. İmrani.Z və Jafarov.S, "Economic-geographical model of sustainable development in manufacturing and education", 2023; p.231-232.
6. N.Hacıyevliyagil və Zəkayı Kaya, "Milli paralarla ticarət: Rusya nümunəsi", 2024.
7. Özdemir.V və Yavuz.H, "Yeni uluslararası iqtisadi düzəndə dolarsızlaşma tendensiyaları", 2021; s.67-70.
8. T.Karataş və Duman.M, "Türkiye ekonomik krizleri içinde", 2023, s.45-50.
9. Yalçıntaş.S və Duman.M, "Devalvasiyon ekonomi politikası ve iqtisadi göstərgələr", 2023, s.25-36.
10. Zakir.E., İmrani.Z. və Jafarov.S, "The current state of foreign trade relations of the Azerbaijan Republic", 2022, p.50-52.

A.A.Eyvazov

PhD, Associate Professor, Azerbaijan State University of Economics
ORCID 0009-0001-4975-3404

F.A.El-oghlu

master student, Azerbaijan State University of Economics
ORCID 0009-0004-5604-3509

**Application of national currency in international payment systems:
advantages and restrictions**

Abstract

This article discusses ways to eliminate restrictions on thenational currencies in international payment systems. The article emphasizes the need to apply modern financial instruments such as hedging ans currency swaps to manage uncertainly and risks in currency markets. At the same time, a comparative analysis of the experiences of different countries is made and the benefits of using them in policy formulation are noted. The importance of developing individual strategies for Azerbaijan and the countries of the region is emphasized. The prospects for the application of digital currencies in international trade are assessed, and attention is drawn to the possibilities of increasing transparency and operational efficiency, especially through Central Bank Digital Currencies (CBDC). Thus, the information mentioned increases the practical significance of the article and offers specific, applicable recommendations for solving existing difficulties.

Keywords: *national currency, international payment systems, economic stability, currency risks, forieng trade.*